

УДК 76

В.А. Олійник

КНИЖКОВА ГРАФІКА СЕРГІЯ ЯКУТОВИЧА

Творчість відомого київського художника Сергія Георгійовича Якутовича з огляду на її велике мистецьке значення, високий рівень виконання, стилістичну витриманість і масштабність по праву може претендувати на розділ в історії українського графічного мистецтва останніх десятиліть. Зокрема, висока фахова оцінка і соціальна популярність книжкової графіки С.Якутовича дають привід звертатися до безцінного досвіду майстра, породжуючи поруч із навчальним і науковий інтерес до феномену цієї постаті у мистецтві.

Будучи гідним сином свого геніального батька, Георгія Вячеславовича Якутовича, митець не тільки всім еством всотав батьківську любов до української історії й культури і розділив його захоплення зображувальним мистецтвом, а й виробив власну художню лінію в образотворчості, що принесло йому щире визнання і європейську славу вже майже від початку творчого шляху – наприкінці 70-х років минулого століття. Та попри всі почесні звання і нагороди, що стали супутниками графіка, Сергій Георгійович залишається надзвичайно відкритою людиною, готовою ділитися власними почуттями, творчими планами і висновками, особистим поглядом на минуле і теперішнє – своєю душею з кожним, хто прагне осягнути хоч якусь частку його глибокого Всесвіту.

Період розвитку книжкової графіки в Україні, що бере свій початок наприкінці 70-х років ХХ століття, разом з усіма цікавими подіями і процесами, зокрема з вдалим поповненням лав художників-графіків молодими, талановитими поступовцями, серед яких помітне місце посідає С.Якутович, є недостатньо висвітленим у науковій літературі через брак відповідних досліджень. Між тим, певну увагу цьому питанню у тій чи іншій мірі приділяли у своїх наукових роботах І.Дзюба, Г.Скляренко, О.Мартинюк, О.Лагутенко, О.Авраменко, Г.Вишеславський та ін.

Ім'я С.Якутовича, попри відлуння гучної батьківської слави і власного визнання навіть за межами України, на сьогодні, як це не дивно, не викликало справжнього наукового інтересу серед мистецтвознавців, які часто поступаються унікальною, на наш погляд, можливістю дослідити творчість майстра високого рівня через живе спілкування представникам ЗМІ, чия мета обмежена публіцистичним форматом. Увага до цього художника здебільшого обумовлюється «споживчою» метою графіків-початківців отримати професійні поради Майстра, проконсультуватися з важливих творчих питань тощо. Отже говорити про докладне висвітлення творчого методу Сергія Георгійовича під науковим кутом зору поки що зарано.

Відомий мистецтвознавець Г.Скляренко, яка присвятила творчості С.Якутовича декілька ґрунтовних статей, характеризує його як людину високоосвічену та глибоко інтелектуальну, адже, на думку дослідниці, саме ці особисті якості у 70-80-ті рр. ХХ століття, коли через ідеологізацію мистецтва творчість зазнавала неабиякого тиску з боку влади, ставали запорукою народження художника-ілюстратора, який в силу особливостей професії зберігав велику розкіш – можливість спілкування з видатними мислителями на сторінках книг, а відтак – саморозвиток і самовияв індивідуального авторського образного бачення. Сергій Якутович скористався такою можливістю і зумів подолати не одну сходинку на шляху самовдосконалення, оминувши політичні пастки тих часів і залишаючись при цьому вірним сином своєї Батьківщини.

Г.Скляренко стосовно цього художника висловлюється з неприхованою повагою й щирістю: «В розмаїтті сучасного мистецтва, в пістрявості нової «графічної продукції» нашого часу творчість С.Якутовича справді вирізняється особливою відповідальністю за те, що він робить, надзвичайною фаховою культурою і справжньою класичністю, що витримує

жорстку перевірку часом і порівняння з видатними творами минулого. Його мистецтво продовжує велику традицію Г.Нарбута, В.Фаворського, Г.Якутовича...» [8]. Цю відповідальність митець усвідомлює навіть глибше, ніж лише висококваліфікований фахівець певної галузі, – для Сергія Якутовича, нащадка і продовжувача високоосвіченого талановитого роду, важливо насамперед бути гідним прикладом чесності і благородства у мистецтві в очах власного сина (теж художника).

Аналізуючи мистецький період кінця ХХ століття загалом, дослідниця робить висновок: «Незважаючи на всі обмеження, ідеологічний тиск, естетичні догми, можливо, саме всупереч ним, вітчизняна ілюстрація вийшла далеко за межі утилітарного «книжкового оформлення», перетворилася на велике і значне явище художньої культури, царину мистецтва, де плекалися високі критерії художньої якості, інтелектуальність творчості та майстерність» [8]. Продовжує цю думку у своїй публікації, що увійшла до двотомних «Нарисів з історії образотворчого мистецтва України ХХ століття» (К., 2006), О.Авраменко, яка, розглядаючи аналогічний період, зауважила: «Книга стала для талановитих художників і притулком, і місцем гідної реалізації талантів, еміграцією без від'їзду, можливістю не зраджувати собі, чинити по совісті й жити у рідній стороні...» [1; 210]. «Білою кісткою» та «голубою кров'ю» українського мистецтва тих часів автор статті називає серед інших художників Георгія та Сергія Якутовичів. Характеризуючи творчість плеяди молодих митців, до якої належав Якутович-молодший, О.Авраменко вживає цікавий термін – «м'яко – альтернативне мистецтво», наголошуючи, що такі твори зовсім не торкалися ідеологічних завдань партії, а якщо піднімали проблеми міжнародного значення, то вирішували їх індивідуальними, незвично виразними художніми засобами.

Інший мистецтвознавець, Олена Мартинюк, вдається до ще більшого захоплення творчим методом майстра, презентуючи цю тему на сторінках Інтернет-видань: «Розкіш доторку пера Якутовича до паперу в тому, що він його торкає як жінку – тремтливо, пристрасно. Однак, пишний та розкутий стиль лінійної графіки художника обумовлений не легковажним ставленням до лінії, а скоріше навпаки, її строгістю, вивіреністю. Таким розчерком малюють цілу фігуру, не відриваючи руки від аркуша. Його свобода полягає радше у роботі з простором та рухом на площині, аніж із лінією, яка у Сергія візерунково-філігранна, чітка...».

Отже, *мета нашого дослідження*, насамперед, полягає у докладному висвітленні головної з граней творчості С.Якутовича – книжкової графіки – у контексті сучасного розвитку цієї мистецької галузі і з проєкцією у минуле, до початків творчого шляху майстра. У межах реалізації цієї мети передбачається виконання таких завдань: вивчення творчої біографії та графічних робіт С.Якутовича; ознайомлення з предметом дослідження через існуючі наукові матеріали та опрацювання першоджерел; окреслення і деталізація творчого портрету художника під час особистої зустрічі; визначення, впорядкування та систематизація особливостей власного художнього методу С.Якутовича та стилістичних ознак книжкової продукції, ним проілюстрованої; укладення періодизації творчості художника і здійснення порівняльного аналізу цих періодів і т.д.

Творче життя С.Якутовича надзвичайно яскраве і насичене. Важко сказати, що є у ньому кульмінацією, а чи взагалі головна подія на творчому небосхилі художника ще не засвітилася. Однак істина про те, що вже зараз цей майстер своїми довершеними роботами (а це, зокрема, понад 160 проілюстрованих книг) створив для нас Всесвіт краси і витонченості, наповнений зсередини світлом його душі.

Джерелом даного дослідження стало безпосереднє спілкування з Народним художником України, лауреатом Національної премії України ім. Т.Шевченка, чл.-кореспондентом Академії мистецтв України Сергієм Якутовичем, ілюстратором та автором багатьох інших відомих художніх робіт, серед яких – і вдалі кінематографічні спроби.

Сергій Георгійович згадує як став художником-графіком майже випадково: по закінченні школи мріяв вступити у Москві на режисера, але через свою фізичну ваду –

глухоту – не був допущений навіть до вступних випробувань. Порадившись з батьком, Сергій подав документи на факультет художнього оформлення Московського поліграфічного інституту. Подія стала вирішальною для подальшої долі молодого митця.

Зі слів С.Якутовича дізнаємося не тільки про його сучасну діяльність, настрої, думки, творчі плани, а й мали змогу завдяки особистій бесіді зазирнути у недавнє минуле української культури, очима художника оцінивши стан українсько-радянської графіки кінця ХХ століття: «Моя генерація та трохи старше покоління на кінець 70-х – початок 80-х рр. досягла досить пристойного рівня у книжковій графіці... Між Москвою і Києвом на той момент склалися тісні стосунки, постійний культурний обмін. На цьому тлі формувалася потужна школа книжкового графічного мистецтва, і фундаторами її були переважно українські художники, які свідомо відчували власну вартість серед колег-митців» [з інтерв'ю від 26 червня 2012 року, власний архів аудіозаписів]. До списку найяскравіших графіків цього мистецького періоду, що займалися переважно оформленням різних книжкових видань, впевнено увійшли, крім подружжя Якутовичів (дружина Сергія Георгійовича – Ольга Якутович – теж була художницею), Юрій Чаришніков, Олександр Івахненко, Павло Маков, Володимир Ахметов, Валентин Гордійчук на чолі з уже визнаним на той час майстром Георгієм Якутовичем.

Аналізуючи книжкову графіку кінця ХХ ст., С.Якутович зазначає низьку якість друку, при тому, що викладачі мистецьких ВНЗ тих часів, готуючи фахівців-поліграфістів, приділяли велику увагу саме технічній стороні виконання. Тільки перебуваючи у Німеччині у 1983 році на черговій виставці-ярмарку книжкової продукції, де він, до речі, отримав гран-прі за результатами продажу ілюстрованих ним книжок, Сергій Георгійович зміг порівняти якість офорту, зробленого на вітчизняному обладнанні, з німецьким. Тут йому вдалося досягти своєї давньої мрії – зробити чорний колір прозорим, багат шаровим, ніби створюючи ефект кольоровості самими відношеннями чорного і білого.

На думку С.Якутовича, художник-ілюстратор – це, попри все, інтелектуал, а книжкова графіка є віддзеркаленням інтелекту епохи. Адже у цьому мистецтві велику роль відіграє особисте сприйняття художником літературного твору. «Якщо вам не цікаво, то краще не беріться малювати, – ділиться геніально простими професійними секретами досвідченого ілюстратора зі своїми студентами Сергій Георгійович. – Гравюра ж будується подібно до годинникового механізму – важлива виняткова точність... Взагалі простір книги будується по-особливому: книга може бути зовсім «білою», без ілюстрацій, але її композиційне рішення і структурну організацію виконають так, що Пушкін просто полетить із сторінок! І ця самодостатність не потребуватиме жодного малюнка. Адже основою книги, подібно до архітектурного фундаменту, є архітектонічність, наповнена інформацією, тобто головне завдання графіка – дати можливість інформації дихати!» [з інтерв'ю від 26 червня 2012 року, власний архів аудіозаписів]. Художник підтримує думку відомого науковця В.Фаворського, який свого часу твердив, що головне не те, яка ілюстрація у книзі, а ХТО саме її зробив. За впевненим переконанням С.Якутовича, справді талановитий митець не може бути поганою людиною, але не треба плутати природну обдарованість і дійсно талант, що надолужується роками праці. При цьому Сергій Георгійович розділяє поняття «художник» і «професіонал», не заперечуючи, втім, можливість їхнього симбіозу. Взагалі всю власну творчість сам С.Якутович ділить на 3 приблизно однакових за довжиною періоди. Керуючись цим, спробуємо дослідити кожен із них і конкретизувати.

Якщо вважати стартом творчого руху майстра перші художні виставки республіканського і закордонного масштабів, де молодому митцю вдалося гідно презентувати свої роботи, то слід розпочинати відлік періодизації з 1973 року: перший етап (вибір напряму розвитку, творче становлення, формування власного творчого методу) – 1973-1985 роки; другий етап (впевнений вихід на міжнародний рівень, активний пошук нових художніх рішень, вдосконалення техніки офорту, переосмислення ідей, робота в Іспанії) – 1986-1999 роки; третій етап (вдалі кінематографічні спроби в якості художника-

постановника, етно-національна орієнтованість мистецької діяльності, зміщення акцентів у використанні графічних технік і художніх засобів, врешті – емоційна неврівноваженість творчості через хворобливий внутрішній стан у результаті особистої трагедії, що призвело до помітних змін у творчому методі майстра загалом) – 2000-2012 роки.

Ці періоди між собою достатньо рівнозначні з мистецтвознавчого погляду, адже насичені важливими подіями і, головне, – безцінним досвідом. Крім того, попри хронологічну поступовість і мистецький зв'язок, вони мають між собою досить помітну незалежність завдяки одному з творчих принципів С.Якутовича – ніколи не оглядатися назад і не повторюватися. Отже, здолавши новий підйом, досягнувши чергового прийому у мистецтві, майстер перегортає цю сторінку свого творчого життя, щоб швидше зазирнути далі – побачити щось цікаве і окреслити наступну мету.

Перший етап відзначився, зокрема, створенням у 1977 році відмінної дипломної роботи після закінчення Київського художнього інституту (ілюстрації до роману О.Толстого «Петро І»), після чого молодий художник-графік отримав справжнє визнання у колі відомих колег. Далі – безліч премій і призов на конкурсах і виставках різного значення, що остаточно сформувало і закріпило індивідуальний стиль. Наслідуючи моду тих часів, митець зацікавлюється технікою офорту, активно використовуючи її у своїх роботах.

Варто також зазначити, що всупереч суворій цензурі, яка поглинала у радянські роки всі сфери життя і кожну галузь мистецтва зокрема, молодому митцю вдавалося у своїх творах зберігати власну індивідуальність, додаючи щоразу до класичних зображень своє бачення – ніби екзотичну спецію до рецепту відомої страви, і це оживляло роботу, надавало особливої ефектності. Так, в ілюстраціях до історичних романів з'являвся досить виразний еротичний натяк (там, де це було доречним), який дивом «не помічався» представниками влади, і, натомість, свіжість і оригінальність такого рішення викликало захват у глядачів, які вже поступово звикали до одноманітності стрічок, схожих за сюжетом і стилем виконання картин. Графіка С.Якутовича, різноманітна за жанрами і техніками виконання, образними рішеннями та стилістикою, як зауважують мистецтвознавці, вирізняється виразною «присутністю автора», тонким відчуттям особливостей літературного стилю, а найголовніше – своїм власним, особистісним сприйняттям часу та історичного образу, що робить її справжнім фактором художньої культури [7].

У 1995 році С.Якутович виконав свій останній офорт до роману О.Дюма «Три мушкетери» (у попередньому варіанті книга була видана у київському видавництві «Веселка» 1982 р.). У різних країнах, переглянувши на виставках ці етнічно-яскраві ілюстрації, люди цікавилися національністю Якутовича – чи, бува, не бельгієць? А, може, француз? Іспанець? – настільки їм здавалися органічними для Європи його твори. Такого ефекту майстрові вдається досягти тому, що однією з основних рис його творчого методу є унікальна здатність точно налаштуватися на хвилю кожної народності завдяки високому рівню особистої культури та освіченості. І це дозволяє художнику Сергію Якутовичу завжди бути «своїм серед чужих».

Кульмінацією другого етапу можна назвати трирічний період перебування художника в Іспанії (1996-1999 рр.), що суттєво вплинуло на його відчуття, а «енергія червоного вина, оливкового масла і смачного хліба» стала справжньою творчою наснагою для майстра, як особисто відзначає Якутович. Тут спрацювала унікальна риса його творчого характеру – здатність брати від природи свободу, відчуття абсолютного щастя...

На Батьківщині ж у 90-ті роки все було набагато прозаїчніше – нестабільність роботи видавництва, а, отже, і замовлень для художників-графіків, змушували дійсно талановитих майстрів книги злидарювати. С.Якутович згадує випадки, коли виконував на замовлення ілюстративний матеріал для певної книжки – як завжди якісно, вкладаючись у заданий термін, а потім не міг знайти те видавництво за попередньою адресою, щоб забрати гонорар, бо там уже розташувалася якась інша установа... Зараз він працює лише з державними видавництвами: віддає їм готові ілюстрації, не відслідковуючи подальшого процесу

створення книги, адже неодноразово пересвідчився у різні роки, що з найкращої роботи замовник здатен зробити абищо, керуючись власними критеріями, і на цю ситуацію, на жаль, не може вплинути жоден художник. Якщо у 80-ті роки погана якість книжкової продукції зумовлювалася слабкою технічною базою видавництва, зараз же причиною цього є найчастіше поганий смак видавця, низький рівень його професійної підготовки в першу чергу як поліграфіста.

Багатий особистий досвід Сергія Георгійовича підказує, що запорука успіху художника криється в його постійній невдоволеності. Ворог творчості для Якутовича – нудьга. З цією проблемою йому довелося стикнутися впритул уже на третьому етапі свого творчого шляху, порівняно недавно, – після смерті коханої дружини Ольги, що стало справжнім струсом для його внутрішнього духовного середовища і творчої самосвідомості. Коли потому минув деякий час і біль втрати трохи вгамувався, настав час тужливої нудьги, що огорнула все навкруги, змінила кольори, змішала пори року, зупинила думки... Ольга, найближчий друг і розрада, єдина муза і натхнення майстра, покинула цей світ, і серце Сергія Якутовича відтоді ослабло рівно вдвічі, а іскра таланту ніби потьмянішала – на полотні полилися тужливі мотиви, лінії поважчали, а тіні стали ніби продовженням власної душевної порожнечі. Та припасти пилом справді коштовний Божий дар навіть в умовах такої трагедії не здатен. У роботах цього періоду крізь риси основної композиції все чіткіше зболено проступає тема жіночності, відчувається присмак особистих переживань художника, що надає новизни творчому почерку автора.

Попри слабкість здоров'я, душевного і фізичного (а можливо, саме через це), Сергій Георгійович не збавляє творчого темпу: за останні роки ним були зроблені цикли ілюстрацій та книжкове оформлення історико-енциклопедичного дослідження «Герби України» («Брама», 2000), нових видань «Тараса Бульби» М.Гоголя («Дніпро», 2003), «Пісні про Роланда» («Либідь», 2003), роману у віршах Л.Костенко «Берестечко» («Либідь», 2010) та інших книг; побачили світ графічні серії «Мазепіана» (2002) та «Гоголь народився...» (2009); видані змістовні художні альбоми – зібрання знакових робіт Якутовича з авторським коментарем; а ще, крім усього, майстер працює як художник-постановник у кіно і театрі, оживлюючи на екрані та сцені історичну минувшину українського народу. І, як дізналися від самого митця, в його голові зривають багато цікавих ідей щодо майбутніх виставок і творчих проєктів...

«Творчість С.Якутовича належить до тих явищ української образотворчості останніх десятиліть, які не тільки окреслюють показові тенденції часу, а й дають можливість по-іншому побачити загальну картину епохи, збагачують і доповнюють її власною авторською темою, своїм розумінням ролі художника в його поступі...Вона виростає з простору Великої Літератури й Великого Мистецтва, де художник виступає їхнім охоронцем і наступником, здатний здійснювати кожного разу новий і непередбачуваний синтез між словом і зображенням, який доступний лише йому», – так влучно і емко окреслює фігуру художника С.Якутовича на українського образотворчого мистецтва Г.Скляренко, даючи свій коментар до його художнього альбому з надзвичайно образною у даному випадку назвою «Абсолютний слух часу» (2008), і, треба відзначити, ця характеристика анітрохи не перебільшує значення доробку митця. Дійсно, без насичених, наповнених яскравим життям ілюстрацій Якутовича, без його особливо-індивідуального майстерського стилю не можливо уявити українську літературу, яка так потребує живої енергії справжньої краси – слова і художнього образу.

На певному етапі нашого дослідження стало зрозуміло, що досягнути у повній мірі глибини таланту цього художника нереально, адже його потенціал невичерпний. З часом він розкривається для глядачів у новому ракурсі, майстерно використовуючи синтез мистецтв для реалізації власних креативних ідей. Мало кому з сучасних молодих художників підвладні відразу кілька мистецьких стихій задля створення геніально-довершеного продукту, а отже – є приклад не лише високої майстерності, а найвищої інтелектуальності у мистецтві. «На

малюнках Сергія зустрічаються спогади про минуле з передчуттям майбутнього... Навіть вплив сценографії та кінематографічності у його творчості нагадує про поетику доби бароко, якій притаманне зближення різних видів мистецтв й особлива увага до театральності, видовищності, драматичної експресії як спроби відобразити мінливий та заплутаний світ», – висловлює свої думки на мистецьких сайтах О.Мартинюк.

Отже, залишається лише стежити за подальшим розвитком художника С.Якутовича, який не зупиняється в особистому вдосконаленні. Його творчість – яскравий приклад позачасовості і свободи у мистецтві, незалежності від жодних догм, форматів, модних уподобань, технічного прогресу, нарешті. Адже справжній талант власною ширістю здатен підкорити будь-яку аудиторію і подолати сильним духом всі перешкоди на своєму шляху.

Джерельні приписи

1. Авраменко О. Зміни парадигми функціонування образотворчого мистецтва в Україні 1950 – початку 1990-х років / О.Авраменко // Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст.: У 2 кн. – К.: Інтертехнологія, 2006. – Кн. 2. – С. 193-239.
2. Бондарчук Л. Сергей Якутович: «С Линой Костенко у меня – античный роман» / Л.Бондарчук // Профиль культуры. – 2010. – № 20 (138). – С. 15-16.
3. Дзюба І. Чи усвідомлюємо національну культуру як цілісність? / І.Дзюба // 3 криниці літ. – К., 2006. – С. 578-594.
4. Лагутенко О.А. Українська графіка ХХ століття / О.А. Лагутенко. – К.: Грані-Т, 2011. – 184 с.
5. Mazeriana. Незавершений проект Сергія Якутовича / Ред. Олена Лайко, художн. Сергій Якутович. – К.: Дуліби, 2005. – 120 с.
6. Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст.: У 2 кн. / Голов. редкол. В.Сидоренко та ін. – К.: Інтертехнологія, 2006. – Кн. 2. – 656 с.
7. Скляренко Г. Українське мистецтво другої половини 1980-2000-х років: події, явища, спрямування / Г.Скляренко // Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст.: У 2 кн. – К.: Інтертехнологія, 2006. – Кн. 2. – С. 353-391.
8. Скляренко Г. «Я відчуваю себе наступником...» / Г.Скляренко // Дзеркало тижня. – 2003. – 13 грудня. – № 48.
9. Скуба В. Сергей Якутович: «Трагизм истории – от нехватки любви» / Виктория Скуба, Надежда Тысячная // День. – 2012. – 10 февраля. – № 23-24.
10. Шерман А. Спасительная ниша для художников / А.Шерман // Антиквар. – 2011. – № 9 (56). – С. 26-28.
11. Якутович С.Г. Абсолютний слух часу: Альбом / Передм. М.В. Матіос / С.Г.Якутович. – К.: Грамота, 2008. – 312 с.
12. Якутович С.Г. Незавершений проект: альбом / Передм. М.В. Матіос / С.Г. Якутович. – К.: Грамота, 2008. – 312 с.; іл.

Резюме

Досліджується книжкова графіка відомого українського художника С.Якутовича та особливості його творчого методу; висвітлюється погляд митця на розвиток українського образотворчого мистецтва з кінця ХХ століття до наших часів.

Ключові слова: книжкова графіка, художній образ, композиція, офорт, ілюстрація, творчий метод, видавництво, мистецтвознавчий аналіз, періодизація.

Summary

Oliynik V. The book graphic arts by Sergey Yakutovich

In the article the book graphic arts of the known Ukrainian artist S.Jakutovich and features of him are investigated creative method, and also the personal look of artist is illuminated to development of the Ukrainian fine art from the end XX of century to our times.

Key words: book graphic arts, image, composition, etching, illustration, creative method, publishing house, study of art analysis, division into periods.

Аннотация

Исследуется книжная графика известного украинского художника С.Якутовича и особенности его творческого метода; презентуется личный взгляд мастера на развитие украинского изобразительного искусства с конца XX столетия до нашего времени.

Ключевые слова: книжная графика, художественный образ, композиция, офорт, иллюстрация, творческий метод, издательство, искусствоведческий анализ, периодизация.